

Coperta: MIRELA DUDAȘ

Ilustrația copertei: Caspar David Friedrich, *Hoinarul deasupra mării de ceață (Der Wanderer über dem Nebelmeer)*, pictură în ulei, c. 1818

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOLDEA, IULIAN

Dialoguri despre cele ce sunt / Iulian Boldea. – Florești: Limes,
2025

ISBN 978-606-799-829-0

821.135.1

© Editura Limes, pentru prezenta ediție

Str. Castanilor, 3

407280 Florești – Cluj

Tel.: 0723/194022

Email: edituralimes2008@yahoo.com

www.edituralimes.ro

Iulian BOLDEA

DIALOGURI
despre
CELE CE SUNT

LIMES
2025

SUMAR

<i>Argument</i>	9
Philippe LEJEUNE: „Suspiciunea care înconjoară pactul autobiografic are, în parte, drept cauză neliniștea pe care cititorul o încearcă față de propria sa istorie personală”	13
Virgil NEMOIANU: „Logica naturală îmi spune că atâta vreme cât există literatură va exista și o hermeneutică a ei”	21
Eugen SIMION: „Trebuie să mizăm pe literatura scrisă și în calitatea noastră de critici literari să încercăm să separăm, în continuare, bobul de grâu de neghina din câmpul literaturii”	27
Norman MANEA: „Acasă nu mai e nicăieri – și poate că nici nu e rău”	39
Ana BLANDIANA: „Scrisul este forma mea de existență, singura posibilă” 42	
Nicolae BALOTĂ: „Peregrin prin patria cuvintelor mele”	50
Victor Ieronim STOICHIȚĂ: „Scrisul îmi apare ca o chestiune de echilibru psihosomatic”	73
Marcel CORNIȘ-POP: „Întotdeauna am crezut că teoria critică are relevanță pedagogică”	83
Toma PAVEL: „Ființa umană nu trăiește numai și numai exact unde și când se află”	92
Augustin BUZURA: „La noi, din păcate, «revizorii» au fost, acum, ca și în vremurile de tristă amintire, niște politrucii”	101
George BANU: „Sub «cunoscutul» operei se trezesc tulburările unui «necunoscut» ce se agită și pe care noii regizori îl explorează”	112
Basarab NICOLESCU: „Mă întreb deseori de ce iminența morții ascunde într-atâta eminența vieții?”	116
Ileana MĂLĂNCIOIU: „Acum, când mă apropii de sfârșit, am început să am obsesia vieții, dar mă rog, cu și mai multă sfințenie, <i>să nu mor înainte de a fi murit</i> ”	128
Mihai ZAMFIR: „Fericirea are ideea de gratuitate înscrisă în codul ei”	137
Ion VLAD: „Am scris sub imperiul lecturii!”	146
Gelu IONESCU: „În ceea ce privește «spectrul autocenzurii», cu el intrai în scris – dacă voiai să intri în viața publică”	158

Ion POP: „Am învățat și eu să relativizez metodologia critică, visând la un fel de «critică completă»”	169
Mircea CĂRTĂRESCU: „Cred că literatura e o formă de cunoaștere la fel de bună ca matematica, știința, filozofia, teologia, desfrânarea sau asceza”	178
Andrei CORNEA: „Nu e legitim pentru un intelectual să întoarcă spatele la ceea ce se întâmplă în jurul lui”	191
Doina RUȘTI: „Literatura pe care o scriu, sunt sigură de asta, are acel cititor care mă așteaptă doar pe mine”	198
Al. CISTELECAN: „Critical nu-i doar o mașină de citit, ci și un stil, o fascinație, un seducător”	205
Andrei CODRESCU: „Identitatea mea este compusă din zeci, dacă nu sute de elemente identitare”	212
Ion HOREA: „Cine citește, citește. Așa a fost de cându-i lumea”	216
Solomon MARCUS: „Îmi plac oamenii care alternează momentele de superbie cu altele, de stângăcie”	228
Florin MANOLESCU: „Mă consider un om aproape împlinit”	231
Ion VIANU: „A avea prejudecăți este viciul cel mai grav de care poate suferi un om”	240
Gabriela ADAMEȘTEANU: „Crezul meu literar a fost și este să nu mint”	249
Ioan-Aurel POP: „Cheia cultivării patriotismului generos și curat este dată de sinceritatea în credință, de cumpătate, de iubire, de dialog, de dreptate și, peste toate, de bunătate”	256
Gheorghe GRIGURCU: „N-aș putea consimți la ideea unei dispariții a criticii”	269
Liviu ANTONESEI: „Literatura este mereu realistă și fără greș autobiografică.”	285
Șerban FOARȚĂ: „Involuntar sau nu, toți scriitorii intră-n rezonanță unii cu alții, își dau replica, <i>re-scriu</i> ”	294
Alex. ȘTEFĂNESCU: „Hai să ne bucurăm împreună de frumusețea literaturii!”	300
Cornel UNGUREANU: „Geografia literară pe care eu o propun e o istorie literară recuperatorie”	306
Dinu FLĂMÂND: „Trecutul meu este haloul unui poem”	311

Gheorghe CHIVU: „Cultura este rezultanta efortului colectiv, desfășurat programatic și cu perspectivă”	325
Mircea MUTHU: „Am fost atras de la început de orizonturi interdisciplinare”	335
Doina URICARIU: „Poezia a fost și a rămas pentru mine o altfel de știință a sufletului”	342
Christian MORARU: „Niciodată în istoria literaturii române nu a existat un grup compact de autori atât de sincroni și de competitivi internațional, în toate genurile literare, cum a fost generația '80.”	354
Mircea BRAGA: „«Închiderea» într-o idee e la fel de nefericită ca și aceea într-o singură carte”	364
Mihai BĂRBULESCU: „Istoricul care-și satisface plăcerea de <i>a ști</i> cum s-au desfășurat lucrurile nu se poate minți pe sine însuși”	378
Mircea ANGHELESCU: „Când cei care «conduc destinele României» vor vrea o Românie mai bună, vor face totul pentru a îmbunătăți școala”	390
Dan C. MIHĂILESCU: „Sunt un produs de lux al propriei sărăcii”	399
Marta PETREU: „Am crezut și cred și acum că există destule forțe intelectuale în România pentru a putea fi făcută o evaluare corectă și a ideologiei totalitare de dreapta, și a celei de stînga”	414
Monica SPIRIDON: „În termenii cei mai generali cu puțință, sîntem marcați de o lipsă acută de priză la realitate și de <i>incapacitatea de expresie culturală pregnantă...</i> ”	431
MARKÓ Béla: „Trebuie să avem propria noastră viață, totdeauna am militat pentru așa ceva, dar trebuie să și învățăm de la ceilalți. Românii de la maghiari, maghiarii de la români.”	439
Mariana NETȚ: „Poetica și, mai ales, semiotica mi se par fundamentale pentru știința literaturii”	448
Vasile POPOVICI: „La un om (ca și la un popor) apreciez demnitatea”	453
Aurel PANTEA: „Fiecare poem reprezintă o ratare a exprimării integrale a indeterminatului”	462
Vasile DAN: „Fără o revistă bună, cultura e decerebrată”	470
Magda CĂRNECI: „Scriu ca să mă transcend”	478
Alexandru VLAD: „Ce să fie un prozator, ce să fie?”	491
Radu ALDULESCU: „Cititorul ideal, pe care-l am în minte cînd scriu, sînt eu”	498

Alexa VISARION: „Bucuria comunicării este succesul meu”	510
Irina PETRAȘ: „Interpretarea e și încercare de a-l face pe celălalt să privească prin ochii tăi.”	515
Petru CIMPOEȘU: „A scrie înseamnă a citi lumea”	527
Ștefan OLTEAN: „Limbajul este o componentă esențială a ființei umane, o oglindă a minții.”	535
Ana SELEJAN: „A escamota creațiile compromițătoare e altă formă de mistificare”	546
Liviu FRANGA: „Iubesc cel mai mult la un om sinceritatea: tăria și pasiunea de a spune întotdeauna adevărul”	556
Ioana BOT: „Ne-au învățat să gândim «cu capetele noastre»”	574
Mircea A. DIACONU: „Credința în ceea ce face, aceasta ar trebui să fie însușirea esențială a unui critic”	588
Otilia HEDEȘAN: „Folclorul e interesant când e <i>autentic</i> ”	602
Alexandru GAFTON: „Rostul științei este aflarea și înțelegerea realității întocmai cum este ea”	611
Petre Gheorghe BÂRLEA: „Inapetența generală față de lectură nu este un motiv să încetezi să scrii”	621
Gellu DORIAN: „Textul este și forma mea de existență: câtă existență, atâta text”	634

Argument

Interviul este, se știe, o formă dialogată a stilului publicistic ce are rolul de a informa, de a clarifica o anumită temă a cunoașterii, prin intermediul unor întrebări exploratorii definite prin concizie, acuratețe, spirit sintetic. Calitățile definatorii ale unui interviu de succes sunt, fără îndoială, familiaritatea celui care întreabă cu domeniul celui interviuat, amplitudinea afectiv-coloțială a ambianței dialogului și rolul stimulator, incitant al întrebărilor. Rădăcinile interviului modern se găsesc încă în antichitate, în întrebările adresate Oracolului din Delphi sau în dialogurile platonice. Primul interviu de presă a fost creat de James Gordon Bennet, fondatorul ziarului „New York Herald”, interviu bazat pe o documentare amplă, pe selecția atentă a interlocutorului și a întrebărilor. O specie aparte e interviul literar, ce are menirea de a favoriza conturarea unui portret, reliefaarea unei opinii, expunerea unei opțiuni estetice sau a unei atitudini morale. Interviul literar este un gen hibrid, cu practici de scriitură eterogene, el fiind apropiat de alte forme literare (autobiografia, biografia, reportajul, eseul, monologul, ficțiunea), originile sale putând fi găsite în dialogul lui Platon *Ion*, în care teme predilecte sunt imaginația, creativitatea și poezia. În evoluția interviului literar putem consemna câteva reușite exemplare: dialogurile lui James Boswell cu dr. Samuel Johnson, *Conversațiile* lui Eckermann cu Goethe, Karl Gutzkow, cu ale sale *Scrisori din Paris* (1842), Jean-Marie Seillans, Jules Huret etc. În cultura română, perioada interbelică a impus o serie de interviuri remarcabile, interesante și consistente, cum sunt cele publicate de I. Valerian în „Viața Românească” (1926-1939), reunite în volumul *Cu scriitorii prin veac* (1967), cele ale lui Felix Aderca din „Vremea” (1937) publicate în cartea *Mărturia unei generații* (1929) sau interviurile reunite de Ion Biberi în volumul *Lumea de mâine* (1946). În perioada comunistă, poate fi consemnată apariția unor volume de interviuri demne de interes: *Interviuri literare* (1972) de Vasile Netea, *Sub semnul întrebării* (1979) de Adrian Păunescu, *Convorbiri cu Marin Preda* (1973) și *Profesiunea de scriitor* (1979) de

viziunii, toate acestea fiind integrate într-o „poveste” cu caracter recurent despre un scriitor, despre o carte, despre un eveniment. Scriitorii devin protagoniști ai acestor povești, eroi ai unor narațiuni exemplare dialogate prin care își mărturisesc vise, aspirații, idei referitoare la actul de a scrie, la propriul laborator de creație. Evident, cel care pune întrebările își asumă cu bună știință, cu o anume smerenie și responsabilitate, un rol secund, acela de a pregăti ambianța dialogului, de a favoriza prin întrebări stimulativă bine alese răspunsuri revelatoare, interviul fiind o formă de a duce spre publicul larg gândurile și trăirile interlocutorului, de a oferi rezonanța cuvenită unei voci importante a culturii române sau străine.

Iulian Boldea

Philippe LEJEUNE

„Suspiciunea care înconjoară pactul autobiografic are, în parte, drept cauză neliniștea pe care cititorul o încearcă față de propria sa istorie personală”

– *Stimate domnule Philippe Lejeune, sunteți cel mai prestigios și mai autorizat specialist mondial în domeniul discursului autobiografic. Aș vrea să vă întreb, pentru început, care au fost împrejurările care au determinat apropierea dumneavoastră de lumea cărții, a lecturii, de universul ficțional?*

– Ezit, pentru a vă răspunde, să schițez o „povestire a propriei mele vocații”, să-mi edific o identitate narativă care ar face din viața mea ceva coerent și exemplar. O serie de coincidențe au făcut ca, la un moment dat, ceea ce era obiectul posibil al dorinței mele, *scriitura autobiografică*, să se regăsească, în același timp, ca obiect al unui nou interes critic, al unei noi efervescențe creatoare a scriitorilor. Am valorificat această ocazie. Aveam treizeci de ani când evenimentele din mai 1968 mi-au dat posibilitatea și curajul să abandonez căile clasice de a realiza o teză și subiectele prestigioase (teza mea trebuia să se refere la *Procesul și mistica literaturii în secolul XX*, subiect magnific dar zdrobitor prin amploare) pentru a mă lansa, de o manieră independentă, într-o cercetare ale cărei contururi și metode le-am definit eu însumi. Adolescent, am ținut, de la 15 la 25 de ani, un jurnal intim, și mă interesa intens autobiografia, dar jurnalul și autobiografia erau, ca dimensiuni ale literaturii, domenii neexplorate, mai mult sau mai puțin disprețuite. Totul s-a schimbat în anii '60, cu autobiografiile Simonei de Beauvoir, a lui Sartre, Michel Leiris, Violette Leduc, Julien Green etc. Predând, începând cu 1966, *Confesiunile* lui Rousseau, mi-am dat seama cu stupefație că nu exista nicio carte de ansamblu despre autobiografia franceză și, încurajat de elanul liberatar din 1968, am început să scriu această carte. De aici, vaste lecturi pentru a constitui „corpusul” autobiografiei franceze și necesitatea unei definiții, cu scopul de a limita acest corpus. De aici, de asemenea, necesitatea unei reflecții teoretice pentru a analiza definiția însăși, pentru a o deconstrui într-un fel, pentru a scăpa de iluzia de identitate și de permanență a genurilor literare, percepându-le doar ca un fel de construcții istoricește variabile...

– *Pentru fiecare dintre noi, momentul formării e prezidat de prezența, mai mult sau mai puțin exemplară, a unor figuri tutelare, a unor modele cu*

valoare aproape arhetipală. Au existat, la un moment dat, în etapa formării proprii, profesori, mentori care au influențat devenirea dumneavoastră spiritală?

– Scriitorii au fost cei care m-au marcat mai întâi: Rousseau, care îmi place de când i-am citit *Confesiunile*, la vârsta de șaptesprezece ani; am descoperit în el un prieten, dar și un exemplu stimulator de uimire în fața propriei vieți; e, apoi, Michel Leiris, pe care l-am citit în 1966 și la care am regăsit aceeași atitudine de căutare, dar mai ales o scriitură care scăpa dificultăților narațiunii și ale demonstrației, prin recursul la asociațiile de idei și la jocul de cuvinte: psihanaliză și poezie reunite. Departate de a fi un gen „tradițional” în declin, autobiografia mi-a apărut ca o nouă frontieră a literaturii: contractul adevărului era astfel compatibil cu crearea unor forme noi: era posibil să spui adevărul despre sine inventând un nou limbaj! Acesta a fost șocul inițial. Mi-a plăcut și această capacitate de a crea forme noi la alți scriitori pe care i-am explorat mai apoi, la Georges Perec, Nathalie Sarraute, Claude Mauriac, de exemplu. Aceștia sunt „mentorii” mei. Pe plan intelectual, datorez mult pionierilor care au deschis în Franța calea studiilor despre autobiografie, Georges Gusdorf și Jean Starobinski. Cu toate acestea, meditația mea asupra angajamentului biografic și asupra efectelor sale datorează mult mai ales lingvisticii enunțării și poeticii. În toamna anului 1972, am scris *Pactul autobiografic*, citind, pe de o parte, *Probleme de lingvistică generală* de Emile Benveniste, pe de altă parte *Figuri III* de Gérard Genette, carte care tocmai apăruse și care a fost „Biblia” mea. La care trebuie să-i adaug pe formalisții ruși, revelați de Tzvetan Todorov (cu ideea de variabilitate) și pragmatica lui Searle. Atunci când eu eram student, prin 1960, lingvistica generală nu era în programa studiilor clasice în Franța. Am descoperit-o, după 1968, ca autodidact, ceea ce este poate cea mai bună manieră de a învăța. Era instrumentul intelectual de care aveam nevoie în acel moment.

– Ați putea să precizați momentul/ momentele în care s-a conturat, pentru dumneavoastră, interesul pentru autobiografie ca obiectiv privilegiat al cercetării?

– Aveți dreptate să folosiți pluralul: momentele. Ne petrecem timpul evoluând. Până prin anul 1977, întreaga mea cercetare era orientată asupra reflecției teoretice și asupra unor opere prestigioase (acelea ale lui Rousseau, Gide, Sartre, Leiris) și m-am interesat mai ales cu privire la crearea noilor forme literare, privind cu un oarecare dispreț formele mai obișnuite ale expresiei autobiografice. Începând cu anul 1977, orizontul meu s-a lărgit, am

devenit mai puțin „snob”, m-am democratizat, am descoperit bogăția scriiturilor „obișnuite”, prin studiul autobiografiei străbunicului meu, Xavier-Edouard Lejeune, un simplu funcționar comercial din secolul al XIX-lea, care a știut să găsească modalitățile originale de a se exprima, camuflându-și marile drame ale existenței lui. Am întreprins inventarul a sute de autobiografii ale oamenilor obișnuți, publicate încă din secolul al XIX-lea, m-am interesat de istoria orală (mi-am înregistrat pe bandă de magnetofon părinții, frații și surorile, mulți alți membri ai familiei), de dialogurile radiofonice ale scriitorilor, de autoportretul din pictură, de cinematograful cu caracter autobiografic etc. Expresia autobiografică nu este decât în mod secundar un gen literar, ea este o practică care interesează multe alte discipline, sociologia, psihologia, științele educației etc. Începând cu 1986, se produce o nouă expansiune în două direcții. Mai întâi, revin eu însumi la practica jurnalului personal, și îmi dau seama că, de la debutul meu, nu am lucrat decât asupra autobiografiei, neglijând jurnalul. Îmi dau, totodată, seama că toate studiile care se concentrează asupra jurnalului se bazează pe puținele jurnale publicate, în vreme ce există milioane de jurnale inedite. Am lansat, prin intermediul unor chestionare, anchete despre unele mărturii (*Dragă caietule*, 1990, *Dragă ecranule*, 2000), am organizat o expoziție de jurnale la Lyon, în 1997, și am publicat, împreună cu Catherine Bogaert, o carte ilustrată despre istoria jurnalului (*Un jurnal pentru sine, istoria unei practici*, 2003). O nouă expansiune se produce în 1992, când am creat, împreună cu câțiva prieteni, o asociație care primește, citește, comentează și arhivează toate scrierile autobiografice inedite care îi sunt încredințate în mod benevol (*Asociația pentru autobiografie*). Toate acestea înseamnă multe schimbări, din anul 1968, și sper să mai trăiesc încă suficient pentru a mai schimba ceva, cât de puțin.

– *Literatura secolului XX a fost una a eflorescenței extraordinare a romanului, dar tot atunci s-a produs și o dezvoltare fără precedent a literaturii cu caracter autobiografic. Care considerați că este cauza unei astfel de proliferări a autobiograficului, în perioada contemporană?*

– Ceea ce este frapant în istoria romanului din secolul al XVII-lea până astăzi este aptitudinea lui de a se metamorfoza. Ce e un roman, dacă nu o istorie inventată? Restul este *ad libitum*, variabil și infinit. Autobiografia cunoaște astăzi aceeași capacitate de metamorfoză. Ea are drept nucleu minim angajarea adevărului despre viața autorului. În rest, ea poate să-și atribuie toate formele și funcțiile pe care le dorește, ea poate să asimileze și să utilizeze toate celelalte genuri literare, așa cum a făcut și romanul. Ea poate

să dea naștere la unele forme hibride, uzurpând teritorii ale romanului, precum ceea ce numim astăzi autoficțiunea. Cărui fapt i se datorează această extraordinară eflorescență? Democratizării scriiturii? Interiorizării psihologiei, așa cum o demonstrează succesul cărților despre „dezvoltarea personală”? Violentei nemaiauzite a celor două războaie mondiale, care i-au transformat pe oameni în „martori”? Dezvoltării noilor modalități mediatică (radio, televiziune, internet)? Accelerării prodigioase a ritmului schimbărilor tehnice de două generații? E, fără îndoială, un amestec din toate acestea, care a modelat subiectul „post-modern”.

– *Este pactul autobiografic „slăbit” de strategia idealizantă a autorului de a se pune pe el însuși într-o lumină sau o postură favorabilă, de a capta bunăvoința cititorului?*

– Un cititor e întotdeauna flatat că autorul vrea să-i capteze bunăvoința și știe foarte bine că nimeni nu poate să prezinte despre sine o imagine cu adevărat negativă. *Vârsta omului*, de Michel Leiris debutează cu un autoportret sistematic depreciativ, depreciere care apare dintr-o dată ca o precauție față de cititor (“nu trebuie să vă temeți de mine, sunt un nimeni”) și ca un ocol pentru a suscita, în ciuda a orice, admirația (“Câtă luciditate!”). Pactul autobiografic stabilește între autorul unui text și cititorul său o relație interpersonală, similară aceleia pe care o au două persoane în viața reală. Cineva ți se confesează: ești curios de a surmonta zidul aparențelor, dar știi foarte bine că mai există o aparență pe care o vei vedea: aceea pe care *celălalt* o păstrează pentru el însuși. Dar această aparență e realitatea sa: e procesul de edificare a persoanei sale, a istoriei și valorilor sale. Depinde de tine să îl apreciezi după cum dorești. E libertatea fiecăruia. Dacă asta te stânjenește, nu e pentru că îl bănuiești pe celălalt de rea-credință sau de artificiu. E pentru că mărturisirea celui alt te trimite la propria ta interioritate, la propria ta istorie: ce-ai putea spune dacă ai lăsa garda jos, dacă te-ai pune în aceeași postură încrezătoare? Citim viața altora pentru a ne lărgi experiența proprie, ceea ce nu se poate realiza în absența unei comparații. În străfundul pactului autobiografic, există ipoteza, poate înspăimântătoare, a *reciprocității*. La limită, cineva care se confesează, te sfidează să-l imiți: este postura lui Rousseau din finalul preambulului *Confesiunilor*, când îi interzice cititorului să îl judece înainte de a-și fi dezvăluit în public confesiunea! Suspiciunea care înconjoară pactul autobiografic are, în parte, drept cauză neliniștea pe care cititorul o încearcă față de propria sa istorie personală.

– *Pact autobiografic, pact ficțional – sunt două tipuri distincte de asumare a discursului literar. Se poate presupune că unul e regizat de componentele adevărului rostirii de sine, iar celălalt are drept impuls generator apelul la imaginar, la ficțiune. Nu există, totuși, o doză de ficționalitate în pactul autobiografic? Care e, în opinia dumneavoastră, diferența între autobiografie și autoficțiune? Sunteți de acord cu conceptul de „pact oximoronic” al lui Serge Douvrovsky?*

– Da, ficțiunea provoacă un impas în relația interpersonală, cititorul nu e conectat direct la autor, el poate să-și relaxeze strategiile de apărare, poate să își alimenteze imaginarul cu o istorie, fără să dea socoteală nimănui. Aș spune că lectura autobiografică este ambreiată, lectura ficțională debreiată și că, fără îndoială, permite cititorilor să se scufunde, fără nicio precauție, în imaginarul lor. Ce sunt aceste pacte „mixte”? Un pact poate să fie mixt? Știți că, în fața tablourilor cu intrare dublă ale *Pactului autobiografic*, Serge Douvrovsky a avut ideea dispozitivului din *Fii* (1977), reunind anumite semne ale autobiografiei (identitatea numelui autorului și a naratorului-personaj, utilizarea elementelor garantat adevărate) și câteva practici ale ficțiunii (monolog interior, jocuri asupra cuvintelor, utilizarea liberă a elementelor presupus „adevărate”), amestec pe care l-a numit „autoficțiune”. Cuvântul acesta a avut apoi destul succes pentru a desemna tot felul de alte mixturi cu diferite dozaie ale celor două pacte. Problema, după mine, e că aceste amestecuri nu se prezintă în același fel pentru autor (care păstrează conștiința unui dozaj pe care îl stăpânește) și pentru cititor (incapabil – în afara unor cazuri extreme, ca acela al autobiografiei viitorului – de a distinge ceea ce provine din veridicitate de ceea ce provine din invenție). Putem citi un text în cheia celor două pacte simultan? Nu cred. Unul dintre ele îl învinge pe celălalt, până la eclipsare. „Auto”, afișat ostentativ, elimină „ficțiunea”, invizibilă. Rămâne, simplu spus, ceea ce aș numi mai degrabă o autobiografie *figurată*, fără să știm în ce constă actul de figurare. Pe acest plan, de altfel, evoluția operei lui Serge Douvrovsky e revelatoare: *Fii*, care narează în șase sute de pagini câteva ore din viața lui Serge Douvrovsky, afișează artificii său de construcție; dar cărțile următoare capătă ritmul mai veridic al unor cronici, iar ultimele se citesc absolut ca niște autobiografii scrise în totală libertate pe firul memoriei și pe firul cuvintelor. Această fragmentare este, de altfel, una dintre principalele mutații ale scriiturii autobiografice contemporane din Franța. Odinioară, autobiografia era scrisă o dată pentru totdeauna, la sfârșitul vieții. Acum, de o jumătate de secol, anumiți scriitori practică autobiografia progresivă și fragmentată, care devine adesea opera lor principală; este

– *Există, din ce în ce mai efervescentă, mai paradoxală și mai contradictorie, și o literatură autobiografică a blogurilor. Cum ați caracteriza pactul autobiografic convertit în discursul virtual al internetului?*

– În anii 1999-2000, intrigat și fascinat, am petrecut un an pentru a observa ceea ce se numeau atunci „cyberdiariști” pe internet în limba franceză, și această investigație, redactată ea însăși sub formă de jurnal, a fost publicată în cartea mea *Dragă ecranule* (2000). În octombrie 1999, existau 68 de jurnale pe internet, dublate numeric un an mai târziu. Abia în anul 2003 au apărut blogurile și, odată cu ele, creșterea exponențială a jurnalelor online. Practic, toate jurnalele erau ținute sub pseudonim, ceea ce permitea autorilor să ducă o viață dublă, creându-și, sub numele lor nou, o rețea de prieteni, ei înșiși cyberdiariști. Își răspundeau, se interpelau de la un jurnal la altul, până în momentul în care hotărâu să se întâlnească în viața reală. Am numit acest lucru „intimități de rețea”. O altă noutate: jurnalele online sunt publicate și citite în ritmul în care sunt scrise, de la o zi la alta, ceea ce nu se întâmplase niciodată înainte în istoria jurnalului personal. O altă noutate, în sfârșit: *retrocronologia*, faptul că trecutul survine după prezent, se afundă dedesubtul lui, în loc să-l preceadă, așa cum se întâmplă în jurnalele tipărite; el e repede exilat în stadiul de arhivă, descurajând relectura. Ubicuitate, instantaneitate, concizie: e tirania prezentului. Așadar, triumful jurnalului și eclipsa autobiografiei. Desigur, poate să existe un site personal unde se afișează interesele și realizările autorului. Dar se va pune, oare, o autobiografie de trei sute de pagini online, pe internet? Hârtia are încă zile frumoase de trăit.

– *Sunteți fondatorul unui site extrem de bine documentat și de cunoscut, Autopacte. Care este finalitatea configurării acestui site?*

– Acest site are două funcții. Mai întâi să reunească, pentru toți cei care se interesează de autobiografie, o informație utilă: mai ales bibliografii și anunțuri ale colocviilor și manifestărilor științifice din lumea întreagă; actualizarea acestor bibliografii și repertorii este pentru mine o disciplină, o igienă și un fel de pasiune maniacă. Mai apoi, postarea online a unor articole sau conferințe ale mele, pentru a le face mai accesibile cititorilor interesați. Îmi face plăcere să reunesc texte foarte diverse, pe care publicarea le-a împărțiat și care se regăsesc în aceeași familie. E mica mea lume, o mică grădină pe care o mențin foarte curată, unde sunt propriul meu editor. Site-ul e ilustrat

de fiica mea Alice. Site-ul nu are un număr excesiv de mare de accesări, dar important pentru mine este că e disponibil la fel de bine pentru liceenii francezi care își pregătesc bacalaureatul, ca și pentru eminenti cercetători străini din țări îndepărtate. Acest site funcționează în paralel cu site-ul *Asociației pentru autobiografie* (www.sitapa.org), unde se găsește o documentație bogată despre autobiografie, și mai ales note de lectură despre mai mult de două mii de texte autobiografice (povestiri, jurnale, corespondență) care nu au fost încredințate după 1992. Arhivele noastre sunt păstrate în medioteca din orașelul Ambérieu-en-Bugey, aproape de Lyon, unde vin cu regularitate să lucreze cercetători (mai ales istorici și sociologi). Profit de ocazie pentru a vă semnala faptul că asociația noastră publică o revistă, *La Faute à Rousseau (Rousseau e de vină)*, care urmărește cu regularitate autobiografia din Franța și publică în fiecare dintre cele trei numere anuale un dosar tematic (ultimele trei au avut drept teme: *Traietorii sociale, Copilărie și limbaj, Politică și autobiografie*).

– *Pregățiți vreo nouă carte? Care sunt proiectele dumneavoastră de viitor?*

– Am actualmente (iulie 2012) două cărți în stadiul de proiect. Prima carte, care va fi publicată în 2013, la Editura Seuil, se va intitula *Autogeneze* și va fi continuarea primei cărți pe care am consacrat-o studiilor genetice, *Les Brouillons de soi* (Seuil, 1998). Am o adevărată pasiune pentru studiile genetice care se referă la textele autobiografice și am fondat, în 1995, în cadrul unui institut al CNRS (ITEM) un grup de cercetare care se intitulează *Geneză și autobiografie*. E fascinant să studiezi bruioanele unui text autobiografic, pentru a vedea cum funcționează memoria și mecanismele de identitate narativă și, totodată, pentru a vedea cum se inventează forme noi. Am consacrat o carte (*La mémoire et l'oblique*, 1991) atelierului autobiografic al lui Georges Perec. În *Bruioanele sinelui* analizez geneza *Cuvintelor* lui Sartre, *Copilăriei* Nataliei Sarraute și *Jurnalului* Annei Frank. În cartea mea cea nouă, voi regrupa studii despre Rousseau, Marie d'Agoult, Paul Léautaud, Georges Perec, Claude Mauriac și, de asemenea, despre jurnalul unei fetițe de șapte ani, Ariane Grimm. Al doilea volum, și el în pregătire, corespunde unei cercetări pe care am întreprins-o de vreo zece ani. El se va intitula *Aux origines du journal personnel, France, 1750-1815*. Începând cu mijlocul secolului XX s-au publicat în Franța cinci sau șase cărți monografice despre jurnalul intim și chiar o carte consacrată special „nașterii jurnalului intim”, care suferă toate din cauza aceleiași limite: sunt întemeiate doar pe jurnalele

publicate, cel mai adesea, de scriitori, tratate ca și cum ar fi reprezentative pentru practicile reale. Proiectul meu constă în încercarea de a regăsi în arhivele publice sau private jurnale personale inedite redactate în decursul celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea. E o muncă îndelungată: să identifice jurnalele, să le transcrii, să le studiezi suficient de mult pentru a le înțelege, să realizezi prezentări și analize ale lor. Am lucrat la asta zece ani și am găsit serii de texte necunoscute, adesea uimitoare, care trasează un peisaj mai bogat și mai complex decât corpusul jurnalelor publicate. Cartea mea nu va vedea, fără îndoială, lumina tiparului decât peste câțiva ani, dar puteți să vă faceți o idee aproape completă: aproape tot din ceea ce am scris deja (mai mult de 400 de pagini) poate fi consultat online pe site-ul meu, *Autopacte*. Cartea se compune, actualmente din vreo treizeci de capitole, regrupate în zece părți având următoarele titluri: *Deschidere; Destinatarul; Dumnezeu; Timpul; Familia și individul; Educația; Sănătatea; Dragostea; Plăcerea; Scriitura*. Există un anumit număr de studii de ansamblu, dar mai ales monografiile care, în ediția pe care o pregătesc, vor fi toate ilustrate cu frumoase facsimile de manuscrise. Cartea mea nu se va încheia printr-o sinteză: voi lăsa șantierul deschis, convins că cele mai uluitoare jurnale sunt cele care nu s-au descoperit încă.

– *Nu ați fost tentat să scrieți chiar dumneavoastră texte cu caracter autobiografic?*

– Într-un scurt capitol din cartea mea *Signes de vie* (2005), am povestit în ce fel mi-am început, la vârsta de cincisprezece ani, jurnalul intim (acesta se intitula *Lucullus cinează la Lucullus*). Am ținut acest jurnal vreo zece ani. După 1968, când am început studiul autobiografiei, am încercat să practic în continuare ceea ce studiam. În paralel cu cartea consacrată lui Michel Leiris, m-am exersat în scrierea unor texte autobiografice. Când m-am lansat în studiul jurnalului, începând cu anul 1986, am reluat această practică. De altfel, una dintre cărțile mele asupra jurnalului, *Le moi des demoiselles* (1993) este ea însăși compusă sub forma jurnalului. Dar consider că e sănătos și agreabil să am un domeniu de scriitură care să-mi aparțină doar mie, ferit de orice privire. Mulțumesc lui Dumnezeu, autobiografia publică nu este încă obligatorie!

– *Vă mulțumesc foarte mult!*

Iulie, 2012

(Traducere din limba franceză de Iulian Boldea)

Virgil NEMOIANU

„Logica naturală îmi spune că atâta vreme cât există literatură va exista și o hermeneutică a ei”

– *Stimate domnule Virgil Nemoianu, am să încep interviul meu cu o întrebare ce se referă la începuturile carierei dumneavoastră de critic, teoretician al literaturii și comparatist. Care era statutul criticii literare în România în momentul în care ați început dumneavoastră să o profesați?*

– Era, la finele anilor cincizeci, aproape dezastruos, dominat de figuri precum Vitner, Novicov, Savin Bratu, și, mă rog, cine-i mai ține minte?! O limbă de lemn, dar chiar de lemn perfect, judecăți apodictice, ortoglosie servilă, lozincărie, o situație tristă, ce mai! Era la putere o generație care se rupea de tradiția lui Maiorescu, Ibrăileanu, Călinescu și Lovinescu și a atâtor alte figuri luminoase; critica literară română fusese doară, vreme de aproape 100 de ani extrem de bogată și de activă. Unii din vechii ei reprezentanți mai supraviețuiau, dar chiar și aceștia erau timorați, rezervați în exprimarea gândirii lor, făcuseră chiar închisoare, forța persecuției plana asupra lor.

– *Au existat, în momentul formării dvs., profesori, personalități critice care s-au constituit în mentori spirituali pentru tânărul critic în formare?*

– Da, sigur. „Profesorul” (în științele umane) nu este, după mine, un mare original, un inventator magistral, un plâsmuitor, ci mai curând un fel de cură de transmisie spre mari autori, metode de lucru, orizonturi de gândire. În acest sens, ar fi de numit, în ce mă privește, înainte de toate Negoitescu și Doinaș (ce să spun, de fapt întreg „Cercul Literar”), iar din Universitate Viașu și Papu (iarăși, catedra de universală în întregime), doamna Cartianu de la engleză. Dar ar mai fi de numit și alții în măsură mai mare sau mai mică, inclusiv oameni pe-atunci tineri, adică aproximativ de vârsta mea, eventual colegi. Dascălul meu de germană din adolescență, Alwin Birr, ar fi o posibilitate clară.

– *Dacă ar fi să schițați un „exercițiu de admirație”, cui ar fi dedicat acesta?*

– Păi, pot zice că l-am și scris: cartea despre Doinaș. Dar îmi imaginez că nuș putea scrie mai multe: Rene Wellek ar fi probabil o posibilitate, deși relațiile mele personale cu acest mare om au fost relativ limitate.

– *Ați predat la universități prestigioase din Londra, Amsterdam, Cincinnati, Berkeley, Washington, ați susținut conferințe la peste 50 de universități din Europa și America de Nord, sunteți autorul a peste 15 cărți și 600 de studii și articole apărute în România, Anglia, Elveția, Statele Unite, Canada, Germania, Olanda, Ungaria etc. Care au fost provocările pe care le-ați avut de înfruntat în decursul acestei cariere didactice de excepție? Și, de asemenea, care au fost satisfacțiile ce au încununat activitatea dvs. academică?*

– Dificultățile au fost numeroase. Ideologic și profesional eram prudent, din mai multe motive. Întâi că nu-mi cristalizasem încă o gândire categorică, definitivă. Apoi, îmi dădeam seama că părerile mele (politice, filozofice, religioase) diferă de ale majorității colegilor, nu vroiam să-i antagonizez, să mă izolez. Apoi, nici domeniul meu de studiu și de specializare nu era prea clar în mintea mea (nici acum, la bătrânețe, nu este, în fond.) De pildă, multă lume mă tot împingea spre chestiuni de literatură română; iarăși, nu vroiam să mă auto-etichetez, să mă îndepărtez de o tematică mai amplă. N-ar fi drept din partea mea să nu vorbesc și de satisfacții numeroase. Am primit premii, titluri și mai știu eu ce, inclusiv funcții prestigioase. Poate, totuși, bucuria cea mai mare a fost aceea că am putut ghida sau orienta în direcții raționale, echilibrate: catedra din care am făcut parte peste 30 de ani, asociații în care am deținut poziții de frunte, studenții și studentele cărora le-am predat și altele de acest fel. Nu au fost triumfuri absolute, ci operații de contrabalansare. Vezi, de aceea mă preocupă atât de mult conceptul de „imperfecție”. Cum am spus și în alte părți, un citat din poetul Paul Claudel a constituit pentru mine o adevărată direcție de viață: „Dumnezeu nu ne-a poruncit să biruim, ci numai să nu ne lăsăm învinși.”

– *Ce sentimente vă animă acum față de spațiul (cultural, geografic, spiritual) românesc?*

– Cam slăbuțe sentimente. La mine, toate acestea au alunecat pe o pantă descendentă. În primii ani după desprinderea de spațiul nativ eram întruna preocupat: ce se mai petrece acolo, ce se publică etc. Chiar și în 1989 și în anii ulteriori am vibrat puternic (mai mult decât mă așteptam). De fapt, însă, interesul și afecțiunea erau în scădere pe cât de lentă, pe atât de neîncetată, centrul meu de greutate se muta treptat spre noua mea lume, deveneam tot mai mult un „cosmopolit dezrădăcinat” (cum se zicea pe vremea stalinismului), mă rog, dacă termenul pare prea dur, să zicem atunci cel puțin un „alienat”. Observam asta și concret pe măsură ce trecea timpul: știam și știu tot

mai puțin despre chestiunile românești (politice, chiar și culturale), aveam și un tot mai puțini prieteni, rude, eram cunoscut sau apreciat în măsură mărită. De fapt, ca să fiu sincer până la capăt, nu-mi displace această situație. Pe de altă parte, mai e și treaba asta: în viața mea mi-am mai schimbat părerile mai mult decât o dată, așa că, cine știe...?!? E mai bună această situație decât s-ar putea crede. Are loc o extindere. Să luăm un exemplu „neutru”, indică muzica. Atunci când eram eu tânăr ziceam că în anume perioadă sunt trei nume mari: Haydn, Mozart, Beethoven. Acum îi apreciez tot mai mult pe cei din jurul lor: Salieri, Cherubini, Gluck și alții încă. Tot așa în literatură. Îi citim pe cei mulți din jurul lui Shakespeare: Chapman, Middleton, Marston, vreo două duzini de autori excelenți. Iar „fragmentarismul” etc. e foarte, foarte adesea o suită de jocuri în jurul marilor teme, a marilor stiluri, a marilor nume. Aceste jocuri pot fi adesea parodice, pot fi deconstructive, dar până la urmă descoperi că postmoderniștii au nevoie vrând-nevrând tocmai de figurile cele mai canonice. Marii scriitori sunt mai citați decât oricând, deci ne luăm după criteriile cantitative. Deci, eu unul nu sunt prea pesimist.

– *Care e, în opinia dumneavoastră, statutul canonului literar, astăzi, în plină epocă a postmodernismului în care se mizează pe fragmentarism, pe policentrism și pe relativizarea valorilor? Aș vrea să vă mai întreb care este, în contextul gândirii critice americane și occidentale, specificitatea demersului dvs. teoretic?*

– Să fie limpede: originalități absolute nu prea există pe lumea noastră. Cu toții facem parte din fluxuri, din continuități, din interacțiuni, din combinații, din rețele. Odată spus acest lucru, pot să încerc să mă privesc pe mine însumi și să spun că mă consider că aparțin unei minorități teoretice, dar că sunt bucuros și mândru de această apartenență. Am apărut și apăr valorile estetice, mai cu seamă valoarea literaturii, necesitatea ei pentru un umanism cuprinzător, acțiunea literaturii ca legătură între oameni, ca auto-înțelegere a umanului, ca legătură între transcendent și imanent, ca teritoriu al libertății. Reducționismele, simplificările nu ne pot ajuta (poate nici măcar la nivel utilitar sau pragmatic), dimpotrivă. Departe de a regreta că nu sunt singurul care susține astfel de poziții, mă simt încurajat. Acuma, evident, dacă vorbim de tipuri de argumentare, de tehnici, de strategii critice, de metodologii, aici apar categoric diferențe de la om la om, de la un specialist la altul. Dar nu vreau să intru în prea multe detalii.

– *Raportul dintre național și universal a fost și continuă să fie o temă de reflecție cu semnificații multiple. Cum se situează literatura română în geografia literară europeană sau universală și ce ar trebui să se facă pentru o mai bună receptare a valorilor literare românești în Occident?*

– Literatura română e relativ tânără, nu e prea bine cunoscută, nu se bucură de aprecieri prea grozave. Poate că ar merita mai mult și mai bine. Acest lucru depinde însă de autori, de critici și (în măsură mult mai redusă) de variate forțe instituționale. Vorbind de „afirmare” trebuie înțeles totuși că e vorba de un proces organic, destul de lent (ca orice proces organic), că treburi de acest fel nu se rezolvă peste noapte, sau bătând din palme. Metodele de acțiune în această direcție le știm cu toții: traduceri, contacte, exegeze, integrări și prezențe culturale. De subliniat că rolul persoanei individuale e mult mai eficient decât cel al instituțiilor guvernamentale. Cu atât mai mult cu cât eu, unul, văd, în fond, cultura română ca producătoare de indivizi, de personalități creatoare respectabile, iar nu ca un întreg cu anume coerență.

– *Există, în opinia dumneavoastră, o criză a criticii, a receptării literaturii în America? Dar în România?*

– Nu cred ca există nicio criză a criticii în America. Dimpotrivă, dacă privim retrospectiv secolul XX constatăm că a fost prea multă critică, nu prea puțină. Despre situația din România mi-e greu să mă exprim competent. Înregistrez nume de tineri, constat că se dispune de instrumente de lucru (informație) câteodată de-a dreptul impresionante. Câtă eficiență au aceste lucruri rămâne de văzut, cel puțin pentru mine.

– *Care e viitorul criticii literare în general și care sunt provocările pe care le are de înfruntat acest gen al metaliteraturii cu o carieră impresionantă în secolul XX?*

– Profeții nu e bine să faci, dacă nu cumva chiar ești profet. Iar eu nu sunt. Dar logica naturală îmi spune că atâta vreme cât există literatură va exista și o hermeneutică a ei (sau ramuri hermeneutice diverse, dacă preferăm).

– *După 1990 a început, în critica literară românească, un proces, anevoios, sincopat, de „revizuire” a valorilor literare postbelice. Care e, în opinia dvs., efectul unui astfel de proces? Se poate vorbi de un câștig pentru literatura română?*

– *Iată un subiect care mă interesează. De ce anume este atât de anevoios (cum bine spui) acest proces? Pur și simplu nu mi se pare lucru normal. Uite, pentru criticii și istoricii literari de pretutindeni se ridică mereu problema: ce să mai spun și eu despre această temă, despre acest subiect? Că parcă s-a spus totul, s-a vorbit la nesfârșit. Or, iată că se deschide aici o arie largă „ne-defrișată”, crudă, proaspătă: înțelegerea, interpretarea, reorganizarea unei întregi perioade de jumătate de secol. Parcă ar veni o chemare dintr-acolo, un apel urgent: ia să ne uităm la „clasamente”, ia să reinterpretăm autori, să vedem dacă au existat tendințe, asemănări, contraste, care au fost procesele de evoluție, motivațiile, influențele (sociopolitice, estetice) etc. etc. E ca o porție mare de mâncare gustoasă, atrăgătoare așezată frumos pe masă, dar invitații la banchet parcă n-ar avea apetit. Eu nu reușesc să înțeleg această lipsă de entuziasm. M-aș fi așteptat la încleștări, la contradicții, la bătălii puse. Văd foarte puțin din toate acestea.*

– *Cum apreciați activitatea literară a exilului românesc din America?*

– Iată, dimpotrivă, o întrebare complicată. Pentru mine nu e prea clar dacă acest concept de „exil românesc” (sau de orice altă sursă lingvistică) are vreo valabilitate. Cineva care e de origine etnică română, dar scrie în limba țării în care s-a stabilit mai aparține oare țării de origine? Eu pe Eugen Ionesco îl consider scriitor francez, chiar dacă o mică parte (de tinerețe) a activității sale e românească. Julien Green e un bun scriitor francez, deși e american la origine, Joseph Conrad e clar scriitor englez, cu toate că rădăcinile sale sunt pe de-a-ntregul poloneze. Petru Popescu are o fază română, dar apoi una americană și gata. Vladimir Nabokov are o fază rusă și una americană. Ce e Beckett? Scriitor irlandez sau francez? Ce e Salman Rushdie? E și mai dificilă judecata în cazul acelor scriitori care continuă să scrie în limba maternă. Atunci paralela ar fi, să zicem cu Browning, cu Shelley, cu Byron care trăiau în Italia, dar scriau în engleză și publicau în Anglia. Eliade scria literatură în română, lucrări de specialitate în franceză sau engleză; unde să-l plasez? Nici măcar la criticii și teoreticienii literari situația nu e prea clară: originea etnică nu prea influențează tematica aleasă (sau nu totdeauna). Ajung la niște încurcături și hățișuri dilematice din care nu știu cum să mai ies.

– *Numeroși scriitori și-au exersat, după revoluție, și talentul de politicieni. Rezultatele au fost, în cele mai multe dintre cazuri, dezamăgitoare. Ce părere aveți despre implicarea scriitorilor, a oamenilor de cultură în general, în viața politică.*